

Лабораторна робота № 4. 9

Визначення швидкості звуку в повітрі

Прилади: 1) хвилевід з динаміком і мікрофоном по краях; 2) генератор синусоїдальних електричних коливань; 3) електронний осцилограф.

Мета роботи: визначити швидкість звуку в повітрі фазовим методом.

Теоретичні відомості та опис установки

Між швидкістю звуку v , його частотою ν і довжиною звукової хвилі λ існує співвідношення

$$v = \lambda \nu. \quad (1)$$

Частоту звуку в лабораторних умовах визначають за частотою коливань джерела звуку. Тоді задача обчислення швидкості звуку зводиться до визначення довжини звукової хвилі λ . Це досягається шляхом зсуву фаз.

Схема досліду зображена на рис.1.

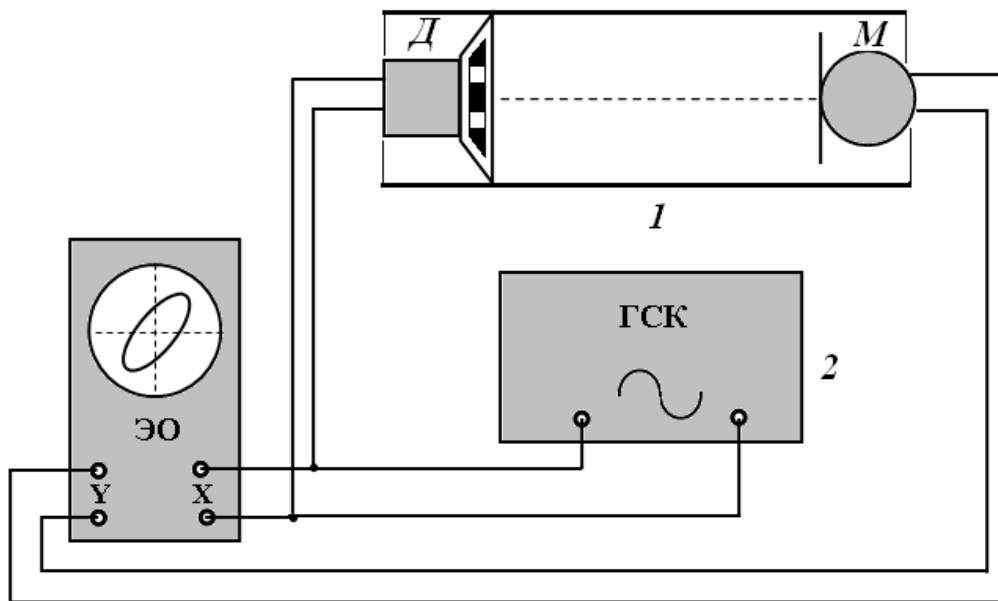

Рис.1

На штативі укріплений акустичний хвилевід (1) - труба, уздовж осі якої в повітрі можуть поширюватися спрямовані звукові хвилі.

Джерелом звукових хвиль є електродинамічний гучномовець - динамік (Д). Динамік живиться струмом від генератора синусоїдальних коливань (2). Під дією електричного струму, сила якого змінюється з деякою частотою ν , динамік випромінює звукові хвилі тієї ж частоти.

Динамік нерухомо закріплений на лівому кінці труби. З протилежного боку повітряного каналу знаходиться **приймач** звуку - мікрофон (М), який може пере-

мішатися уздовж труби. Для вимірювання відстані між динаміком і мікрофоном передбачена міліметрова шкала.

В акустичному хвилеводі встановлюється режим біжучої хвилі. Динамік збуджує коливання частинок повітря, породжуючи в повітрі згущення і розрідження частинок - «гребені» і «западини» хвилі, які біжать в напрямку поширення хвилі зі швидкістю v . Звукові хвилі досягають мікрофона M і породжують в його колі змінну напругу тієї частоти ν , яку випромінює динамік.

За час, що дорівнює періоду коливань, «гребені» хвилі проходить відстань, яка називається довжиною хвилі λ

$$\lambda = vT,$$

де v - швидкість хвилі, T - період коливань.

Довжину хвилі можна визначити також як відстань між найближчими точками середовища, що коливаються з різницею фаз, що дорівнює 2π .

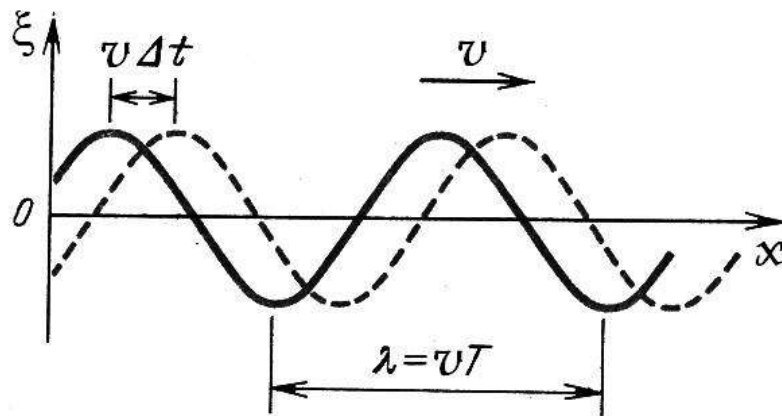

Рис.2.

На рис.2 суцільна крива зображає зміщення ξ з положення рівноваги різних точок в певний момент часу. В інший час після цього часу розподіл зсувів зображується штриховою лінією. Картину поширення хвилі можна уявити собі, якщо синусоїду привести в рух зі швидкістю v уздовж осі X .

Якщо між динаміком і мікрофоном на довжині l вкладається ціле число $n = 1, 2, 3, \dots$ довжин хвиль λ

$$l = n\lambda,$$

то коливання в динаміці і мікрофоні відбуватимуться в однаковій фазі, тобто різницю фаз коливань буде дорівнює $2\pi, 4\pi$ і т.д.

Завдання експерименту полягає в тому, щоб дослідним шляхом визначити положення точок середовища, які знаходяться на відстані $n\lambda$ від динаміка. Це завдання можна вирішити методом зсуву фаз.

Подамо електричні коливання від динаміка і мікрофона на електронний осцилограф (EO) наступним чином:

- від динаміка на вхід горизонтально відхиляючих пластин («Вхід X»);
- від мікрофона на вхід вертикально відхиляючих пластин («Вхід Y»).

Тоді промінь електронно-променевої трубки осцилографа братиме участь в двох взаємно перпендикулярних коливаннях однакової частоти.

Якщо матеріальна точка бере участь у двох взаємно перпендикулярних коливаннях з однаковими частотами

$$x = A \cos(\omega t + \varphi_1) \text{ и } y = B \cos(\omega t + \varphi_2), \quad (2)$$

то траєкторія результуючого руху точки є еліпсом, рівняння якого має вигляд:

$$\frac{x^2}{A^2} + \frac{y^2}{B^2} - 2 \frac{xy}{AB} \cos(\varphi_2 - \varphi_1) = \sin^2(\varphi_2 - \varphi_1). \quad (3)$$

Форма еліпса на площині (x, y) залежить від різниці фаз $\delta = (\varphi_2 - \varphi_1)$.

В окремому випадку, коли складаються синфазні коливання, тобто різниця їх фаз дорівнює нулю або парному числу π : $\delta = 0, 2\pi, 4\pi, \dots$, рівняння (3) набуває вигляду:

$$\left(\frac{x}{A} - \frac{y}{B} \right)^2 = 0,$$

звідки виходить рівняння прямої

$$y = \frac{B}{A} x. \quad (4)$$

Пряма проходить через початок координат і лежить в першому і третьому квадрантах (рис. 3.). Точка - слід електронного променя на екрані осцилографа - рухається уздовж цієї прямої.

Це відбувається, коли на шляху між динаміком і мікрофоном укладається ціле число довжин хвиль.

Якщо змінити відстань між динаміком і мікрофоном на $\frac{\lambda}{2}$, то різниця фаз двох взаємно-перпендикулярних коливань, в яких бере участь електронний промінь, складе π , і рівняння траєкторії результуючого коливання набуде вигляду

$$y = -\frac{B}{A} x, \quad (5)$$

а на екрані осцилографа спостерігається пряма лінія, що проходить через початок координат і другий і четвертий квадранти (рис. 3.).

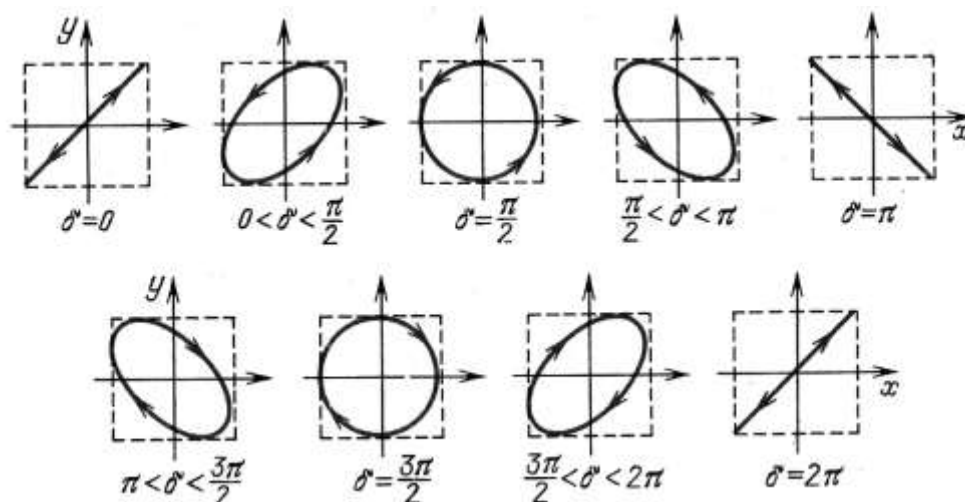

Рис.3.

При плавному переміщенні мікрофона відбувається безперервна зміна різниці фаз, і форма еліпса також змінюється безперервно, вироджуючись по черзі то в одну, то в іншу пряму (рис.3).

Картина на екрані повторюється при зміні різниці фаз на 2π радіан, тобто положень мікрофона, які відповідають умові. $l = n\lambda$. Звідси $\lambda = \frac{l}{n}$ і по формулі

(1) швидкість звуку в повітрі в умовах експерименту

$$v = \frac{l}{n} \nu \quad (6)$$

Вимірювання

1. Натиснути кнопку «Метал-повітря». На дисплеї повинен відобразитися режим роботи «AIR».
2. Ручками «Частота грубо» і «Частота точно» встановити необхідну частоту коливань джерела звуку. Значення частоти відображається на дисплеї. (Значення частот задаються викладачем).
3. Регулюючи ручкою «Рівень» і ручками посилення каналу осцилографа, переко-натися, в тому, що амплітуда сигналів на осцилографі, при пересуванні мікрофона вздовж хвилеводу, є достатньою для проведення вимірювань.
4. Отримати на екрані осцилографа стійке зображення еліпса.
5. Пересуваючи мікрофон M , отримати на екрані пряму, яка проходить через пер-ший і третій квадранти ($\varphi = 0$). Записати положення l_0 мікрофона за шкалою.
6. Оскільки кожне наступне повторення початкової картини буде відповідати змі-ни різниці фаз на 2π радіан, то, повільно переміщаючи мікрофон щодо динаміка (починаючи з мінімальної відстані), виміряти положення l_n мікрофона, при якому на екрані осцилографа видно ту ж пряму лінію. Порахувати кількість n повторних появ такої прямої на екрані осцилографа. Очевидно

$$l = l_n - l_0.$$

7. Досвід повторити для трьох частот в діапазоні між 1 000 і 3 000 Гц (частота за-дається викладачем).
8. Провести обчислення швидкості звуку в повітрі за формулою (6).
9. Порівняти отримані результати з теоретичними $v = v_0 \sqrt{1 + \alpha t}$, де t - температу-ра повітря в градусах Цельсія, v_0 - швидкість звуку за нуля градусів Цельсія ($v_0 = 331$ м / с), $\alpha = 0,004$.

Контрольні питання.

1. Який механізм поширення звукових хвиль в повітрі? Звукові хвилі в повітрі по-здовжні або поперечні? Чому?
2. Що називається довжиною хвилі? Який зв'язок між довжиною хвилі, швидкіс-тю і періодом?
3. Чи вплине на остаточний результат облік наступних двох факторів:
а) хвилі, що випромінюються динаміком, не є плоскими;

б) при поширенні цих хвиль в повітрі відбувається поглинання енергії.

№ п/п	ν , Гц	l_0 , м	l_n , м	l , м	n	v , м/с	$\langle v \rangle$, м/с	Δv , м/с	E , %
1.									
2.									
3.									

Склав І.П.Гаркуша